

Анастасія ВЕГЕШ

## ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (35) 2016

УДК 811.161.2'373.2 423

**Вегеш А.** Особливості найменувань літературних героїв у романі Мирослава Дочинця «Горянин»; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

**Анотація.** У статті досліджуються літературно-художні антропоніми та літературно-художній гідронім роману «Горянин. Води господніх русел» Мирослава Дочинця. Подається опис літературних онімів, які виконують символічну функцію, розкривається їх інформаційний заряд; досліджується роль концепту-символу *ріка, вода*.

**Ключові слова:** концепт-символ *ріка*, літературно-художній антропонім, літературно-художній гідронім, літературно-художній зоонім, символічна функція, характеристичний потенціал.

Твори закарпатського письменника Мирослава Дочинця привертають увагу великої читацької аудиторії. Написано чимало статей, відгуків, коментарів з приводу низки романів автора. Але все це – літературознавчий аспект.

Наша зацікавленість стосується назв літературних героїв, які є засобом адекватного втілення авторського замислу, і відзначаються точністю та образністю. Вивченню літературної антропоніміки присвятили свої праці такі відомі ономасти, як Ю. Карпенко, М. Карпенко, Л. Белей, М. Мельник, Л. Масенко та ін.

Ми дослідили назви літературних героїв романів М. Дочинця «Лис у винограднику» [2], «Вічник. Сповідь на перевалі духу» [1], «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської доміні» [4], звернули увагу на метафоричність назв романів автора [3].

Мета нашої розвідки – дослідити власні назви героїв роману «Горянин. Води господніх русел», розкрити їх інформаційний заряд.

Роман М. Дочинця «Горянин» – це двобій людини і ріки. Титульними персонажами є Старий і Ріка. Найбільше уваги буде прикуто до цих двох героїв. Тому маємо цікаве поєднання літературно-художнього антропоніма (ЛХА) з літературно-художнім гідронімом (ЛХГ).

Ми вже звертали увагу, що головні герої Дочинцевих романів не мають традиційних назв, функціонують назви відапелятивного походження. Зрозуміло, що при відборі загальноживаного в суспільстві імені для художнього твору автор вдиляється в його етимологію. Імена центральних дійових осіб романів М. Дочинця мають глибокий підтекст, що свідчить про обдуманий вибір власного імені для персонажа. Це ми відстежуємо також у романі «Горянин. Води господніх русел».

Твір названо за найменуванням головного героя. Горянин – звичайний чоловік, чиє життя минало в постійній праці, здебільшого спокійно, без особливих потрясінь. Люди в селі навіть не уявляють, що Горянин може мати якусь інше ім'я: «Горянин... хіба його якимось інакше називають?» [6, с. 5], «Диви, Йва, Горянин міст кладе через Рі-

ку. Та не впоперек, а вздовж» [6, с. 80]. Здається, він і сам забув, як його звати. «Вдома називали його старим, а інші – Горянином. Як і діда Микулу. Як це називати того, що заліз у гору, як червак у хрін, і гадає, що ліпшого дому немає» [6, с. 92]. Така проста назва роману наштовхує потенційного читача на роздуми й асоціації, і саме ця асоціативна мотивація є надзвичайно актуальною.

Під час кривавих боїв на території Сербії, відбиваючи штурм ворогів, прикутий до скали Микула проявляє мужність і стійкість духу: «Я син гори, народжений нею і на ній приречений умерти. Не я вас нищу, а каміння, що є сльозами гори. Я теж камінь, і я в цьому боїщі буду останньою сльозою, в якій ви втопитеся» [6, с. 162]. Головним для нього було – вижити, вистояти. Напевно такі бажання передалися його внукові. Горяни живуть у суворох умовах, долають труднощі, примхи природи, живуть і виживають. Твердими й стійкими їх робить природа, гартують гори і вода. Сам Горянин говорить про це Ріці: «І я в цьому твердіший, ніж ти гадаєш. Ти, твоя вода – ви мене зробили таким. І ці гори, які напувають тебе жерелами, а мене кріплять духом» [6, с. 19].

За тлумачним словником, горянин – «житель гір, горець» [5, с. 256]. Герой не хоче, щоб його називали вояком. В гарячці він шепче: «Я пастух... Я лісоруб... Я звіролов... Я горянин» [6, с. 163]. Перераховуються професії, які характерні для жителів гір. Знання і вміння старого перебрав його внук. Горянин міцно прив'язаний до свого родового «гнізда». Надзвичайно важливою у романі є проблема Роду, кровного зв'язку з пращурами [9]. Він воює з рікою, хвилі якої підмивають його обійстя, відбирають життєвий простір, наближаючись до цвинтаря, де упокоївся з миром його Рід, і перемагає стихію. Напрошується висновок: «ми люди тихі-сумирні, але якщо загроза рідній хаті, рознесемо усе в друзки навпіл – і неба буде мало, і землі!» [11]. Якими актуальними є ці слова сьогодні!

Роман Дочинця «переконає тих, хто втратив віру й життєві орієнтири, що людина здатна подолати найважчі випробування» [9].

Історія Горянина так само переростає рамки особистісної біографії, сягаючи рівня глибинних філософських узагальнень [9]. Горяни – люди, сильні духом, витривалі і нескорені. Вони черпають життєдайні сили з глибин землі, а піднімаються в гори, щоб набратися сили світу (космосу).

Горянин – не єдина назва головного героя. У романі функціонує найбільше вживана назва *старий*, що залишається апелятивом. Обидві ці назви несуть інформаційний заряд. Перед читачем постає не просто житель гір, а *старий горянин*. Ми знаємо, що апелятивами зазвичай називають другорядних героїв, а автор узагальнює образ і називає так головного персонажа, вияскравлює надособистісний характер.

Таким чином, спостерігається онімізація апелятивів (утворення онімів лексико-семантичним способом від загальних назв), що є прикметною ознакою багатьох українських творів.

Про перехід власних назв у загальні і навпаки зазначала О. Суперанська: «Назва перестав пов'язуватися з одним скільки-небудь визначеним денотатом і робиться типовою для багатьох чим-небудь схожих один на одного людей, поселень, рік і т. п.» [12, с. 115]. І навпаки, якщо іменованій загальною назвою об'єкт стає визначеним, зростає ймовірність перетворення апелятива у власну назву [12, с. 113]. Дослідниця Т. Кондратьєва вважає, що немає чіткої межі між власною і загальною назвою, а тому онім може позначати загальне поняття, тобто бути водночас власною і загальною назвою [8, с. 3].

Таку роль виконує онім-апелятив Старий. Назва вказує на поважний вік людини, що прожила багато років («*Старий вернувся на своє подвір'я...*» [6, с. 20], «*Старий виїшов на задні могили*» [6, с. 67], «*Старий зрубав вільшину...*» [6, с. 104], «*Старий ще мав сил опиратися духом...*» [6, с. 131], «*Старий знав усі лісові роботи...*» [6, с. 165], «*Старий підняв очі на свій берег...*» [6, с. 212], «*Старий теж їх чекав, але з іншої причини...*» [6, с. 288]).

Майже до кінця роману автор не називає Горянина за іменем, хоч спробу таку робить. Ми могли дізнатися ім'я, коли старий читав листа від доньки Василини: «*Потім Василина писала, що і в неї дівчинка народилася... А відтак хлопчик знайшовся, назвали так, як його – діда. Старий аж схопився біля листа – як? Так він давно не чув у голос свого імені*» [6, с. 91 – 92]. Але цього разу ім'я не прозвучало. Дізнається читач ім'я Горянина в кінці роману, коли старий отримує листа від внука Павла.

Як бачимо, персонаж названий іменем святого. ЛХА Павло – ім'я-символ. Автор повів так оповідь у романі, що примусив запрацювати доонімне значення реального імені персонажа – Павло (в перекладі з латинської означає «малий» [13,

с. 278]). Горян – сильна людина, але він малий у порівнянні з Рікою. У звертанні до Ріки він говорить: «*Бо я малий – а ти велика. Я слабкий – а ти дужа. Я нетривкий – а ти вічна, як цей світ. Ти – Ріка, а я лише жива краплина тебе на цьому березі життя*» [6, с. 16]. Автор не випадково назвав головного героя Павлом. В одному з інтерв'ю, презентуючи роман «Вічник», М. Дочинець зізнається, що апостол Павло – «улюблений прозаїк, до речі, і не треба нічого більше читати» [10]. Ці самі слова устами отця Дам'яна він буде виголошувати у романі «Горянин»: «*Не перестаю дивуватися словесним коштовностям, що їх мають за душею наші люди. Такі, що прикрасили б письмо й самого апостола Павла. Це мій любимий учитель. Після Ісуса, звісно*» [6, с. 202 – 203]. Апостол Павло безперестанку проповідував Євангеліє, за що багато страждав, тричі тонував корабель, на якому він плыв, його били палицями і закидували камінням, тримали в темниці, а він продовжував молитись і славити Бога.

Горянина не раз Ріка ставила на коліна, а він вставав і боровся далі, як святий Павло. Отець Дам'ян і Горянин дуже схожі: Старий носить каміння і гатить Ріку, а отець Дам'ян носить каміння («сам, як курятко») і будує церкву.

З-поміж багатьох варіантів можливих найменувань автор вибрав лише одне – Горянин, яким і назвав роман.

У М. Дочинця онімізуються не тільки назви людей (Горянин, Старий), але й топоніми (гідронім Ріка). Це реальна назва ріки, яка у Хусті впадає до Тиси. Про яку Дмитро Кремінь у вірші «Карпатський сувенір» писав: «Текла ріка із іменем Ріка». Вона – епічна чи навіть міфологічна Річка – один з головних героїв твору. Літературно-художній гідронім (ЛХГ) Ріка виконує локалізаційну функцію, деталізуючи місце описуваної події, творить ілюзію реальності оповіді, своє змістовно-семантичне поле.

Досліджуючи романи М. Дочинця, ми вже не раз звертали увагу на символічну функцію води. Але у «Вічнику» та «Криничарі» вода зазвичай сприймається як носій ідеї душі й тіла, уособлення щастя, самого життя. Вона є символом вічності й заодно нескінченного плину часу. Частково це знаходимо й у романі «Горянин» («*І Ріка, як час, текла кудись проміж берегів... Ріка води і ріка часу*» [6, с. 92], «*І в твоєму плінні замкнені образи перебігу часів і світів*» [6, с. 100]).

На відміну від інших романів, у «Горянині» вода (ріка) – дійова особа, тому й використовується та сама модель, що й в антропонімії, оскільки такий об'єкт прирівнюється до живих. («*Ріка темніла проти ночі й стишувала біг. Але не голос*» [6, с. 8], «*Ця ріка... Тепер вона стихе, як приколосана дитина, щось морконіла собі... І Ріка це знала*» [6, с. 38], «*А на четвертий день Ріка озвалася сама*» [6, с. 41], «*...а Ріка глузливо шипіла йому навздогін*» [6, с. 43], «*Ріка при-*

йняла його зі звичною радістю» [6, с. 80], «Вночі Ріка вхопила шмат берега. Його берега. То була хижа Ріка» [6, с. 148], «Ріка, запеленана теплою парою, мерзлякувато хлюпотіла по під оскалені криги. Не те, щоб сонна, а якась ялова, як зазвичай у зимі» [6, с. 284], «А Ріка ще спала, укрившись сивою гунею туману» [6, с. 150], «Ріка аж захлиналася повносиллям. Вирувала, рокотала, сичала на перекаті, скипала брудними пухирями, захлиналася на закруті... І Ріка, збиваючи шумовиння, пожадливо ковтала землю» [6, с. 289], «Вона щось скрадливо жебоніла йому на вухо» [6, с. 291], «Ріка реготала, оскалюючи в білій піні зубате каміння» [6, с. 20].

Як бачимо, Ріка біжить, спить, говорить, зустрічає, сичить, ковтає, шепоче, регоче... Вона, як і людина, має плоть, коліна, жили, серце, душу. («Твоя протяжна рухлива плоть жива і вічна, не те що наша» [6, с. 100], «Ріка спочатку далася чути, а вже так стидко відкривала тремке срібне коліно» [6, с. 8], «А глибина руслу – це прихована душа Ріки» [6, с. 164], «І хто може знати, що ховається в глибинах норовистої гірської Ріки» [6, с. 293], «Те саме, що під водою в Ріки. Там, мабуть, її серце» [6, с. 267]).

Отже, відбувається персоніфікація, тобто наділення предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини.

Сам Горянин сторониться людей, не любить говорити, а з Рікою не тільки бореться, а й веде розмову. І це не випадково, адже він знає її з дитинства, виріс з нею. Вона – частина його життя («Тут, у тісній близькості, були їх родові гнізда – його і Ріки. Це їх мирло, зближувало й ріднило» [6, с. 15]). Горянин вмів слухати і розуміти Ріку, приймати її норів, потурати примхам. Він знає її натуру. Під шум Ріки він любить спати, тут йому дихається легко і ситно. Він пишається своєю Рікою, вона його вилікувала, «прийняла, як блудного сина». Ріка і людина «пізнавали одне одного і раділи цьому». Вона багато йому дала, але багато забрала: сина Петра, дружину Калину, скалічила його, зруйнувала дім, націлилась на обійстя і цвинтар. «Вода, що колись була його відрадою, тепер стала загрозою» [6, с. 47].

Привертають увагу сцени, коли Горянин визначив територію Ріки і свою («Тут кінчається мій терен і тут починається твій. А тепер будемо рахуватися»), оголошує війну Ріці, чи то Ріка йому («І це війна. Твоя війна, Ріко. Але я до неї готовий. І ти це завтра побачиш» [6, с. 101]).

Для Горянина Ріка стає рідною, стає членом родини. Особливо це відчувається у звертаннях до неї. «Нічого, **небого**, – шептав собі під ніс, – щось і тобі примудруємо» [6, с. 43], «Чуєш, **сестро**, – прохрипів старий. – Ти поклати мене на коліна... домоглася свого» [6, с. 291], «Але – гоп, **солодка**, я ще тут!» [6, с. 19], «Почкай, **мила**, почкай» [6, с. 47]. Автор часто порівнює Ріку з жінкою (дружиною): «...він майже не обзивався до неї. Так обми-

нають жінку, що закипає прихованим гнівом» [6, с. 8], «І брала собі те, як бере потрібне їй жінка, прихиливши чоловіка тихими ласками» [6, с. 242], «Горянин з інтересом хоче вгадати «глибинний хід Ріки... Так люблячий і терпеливий чоловік намагався врозуміти несподівані примхи своєї давно знаної жони» [6, с. 266].

Ріка не тільки уподібнюється з людиною, для неї характерні риси та поведки змії, тварини. Колись румунка Ілена назвала Горянина «норовистим жеребцем» за сильне і зграбне тіло. А він приборкав Ріку, «як молоду кобилицю», щоб порозумітися з нею.

У тексті роману фігурує ще один герой, що має загальну назву – *Пес*. Тепер маємо справу з літературно-художнім зоонімом (ЛХЗ) – назва тварини.

Цікаво, що в тексті роману знаходимо інші ЛХЗ (*кінь Торко*, *ведмідь вуйко Мигаль*), але вони складаються з апелятива і власної назви, а *пес* залишається Псом.

Приблуда-собака без однієї лапи, який прийшов до Горянина, стає йому помічником, «братом», «цімбором». Автор розповідає: «Старий не знав його назвиська, а вигадувати своє не хотів. Бо яке він мав на це право? Пес хай буде Псом» [6, с. 134]. Відбувся перехід загальної назви у власну («Раптом Пес шубовснув у воду... Це й привернуло увагу Пса» [6, с. 147], «Спантеличений Пес залишився вартувати стовп...» [6, с. 150]). Горянин розмовляє з Псом, як і з Рікою, вони розуміють одне одного («Їх пов'язувала незрима, але міцна нитка, яка може існувати лише між тими, що побачили одне в одному власну самотність» [6, с. 244]). Завершується роман утихомиренням Ріки, у «рідке срібло» якої занурюється Старий, і «води привітно обняли його тіло і душу». Радіє Ріка, сміється Горянин і Пес також. Ріка, берег з собакою – це мала територія Горянина, або як каже Дочинець, обшир, який він добре знає. У «Синьому зошиті» автор устами Світована каже: «Світ сам приходив до мого порога. І ходить поруч, як вірний пес» [7, с. 16].

Назви другорядних героїв роману є характерними для районів Закарпаття. Серед них виділяємо чоловічі імена (*Іван*, *Матій*, *Олекса*, *Петро*, *Тимко*) та жіночі (*Анна*, *Василина*, *Вірка*, *Гафія*, *Калина*, *Одотя*). Деякі з них вирізняються регіональними особливостями (*Йван*, *Микула*, *Влена*).

Дуже мало у М. Дочинця імен з емоційно-експресивними відтінками (*Анниця*, *Василинка*, *Гафка*, *Петрик*). Серед форм звертання до Бога виділяємо назву *Богонько*.

Позитивні емоції – пестливість, здрібнілість виражає суфікс *-ик* у ЛХА *Монашик*. Так називають отця Дам'яна місцеві. Його знають з дитинства. Сусідка Одотя розповідає про нього: «... народився він хирявим, слабеньким на ноженьята, довго не говорив. ...вивчився в семінарії, прийняв постриг у *Бороняві*. *Монашик*» [6, с. 171]. Таку здрібні-

ло-пестливу назву персонаж отримав не тільки через молодий вік, але і за зовнішнім виглядом. Невеликий, худорлявий – таким його вперше побачив Горянин («*На бережку, обершись на личиний ціпок, стояв чоловічок у чорному. Монашук*» [6, с. 180]).

Незвичайне для місцевого люду ім'я має «сміхотливий чоловік з Ужгорода» *Аркадій*. Автор називає його веселуном, сміхотливим, дурисвітом. Сам Аркадій планує похреститися і змінити ім'я на Павла або Петра (від дня пригоди, що сталася з ним).

Прізвись у романі майже не зафіксовано. Фігурує закарпатське прізвисько *Штеньо*.

Апелятив при імені часто вказує на соціальний статус денотата: родинні стосунки (*дідо* Микула, *вуйко* Тимко, *тітка* Гафка, *стрий* Матій); професійну орієнтацію (*майстер* Матій, *шивкиня* Гафія, *монах* Іриней, *отець* Дам'ян, *листоноша* Анна).

Виділяємо серед ЛХА роману і низку антропонімів за національною ознакою. На національну приналежність вказує апелятив (*грек* Маноле, *турок* Масхун, *румунка* Ілена, *серби* Бранко і Бодижар, *німець* Кляубер, *євреї* Мошко і Шпрінца).

Часто прикладка може виступати репрезентантом певної художньої інформації та образної характеристики. ЛХА *Йонко-жидик*, на перший погляд, вказує на національність героя, але ми дізнаємося, що назвисько таке герой отримав за те, що прислужував жидам і вчився у них. Разом з ними потрапив у концтабір, був оперований хірургом-різником, котрий замінив Йонкові на обличчі шкіру з молодого єврея. Таким чином, в його крові була і єврейська кров. Автор розповідає, що заробляв він «вигадкою, хитрістю, гендлем. Сказано – жидик». Так що назвисько таке «приклеїлось» до малого верховинця неспроста. Вдало підібрана назва стає додатковим засобом характеристики персонажа.

Таким чином, літературно-художні оніми з роману «Горянин» є влучними, передають характерний для твору колорит, мають особливе значення. Нерідко вони набувають символічності, створюючи численні аналогії, мають значний асоціативний потенціал. Автор вміло вплітає в текстову структуру роману не тільки історії персонажів, але і їх назви. Кожна із них – елемент мозаїки, з якої складається літературно-художня онімія твору.

## Література

1. Вегеш А. Інформаційний заряд літературно-художніх антропонімів роману «Вічник» Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Записки з ономастики. Збірник наукових праць. Випуск 18. – Одеса: «Астропринт». – 2015. – С. 74 – 83.
2. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Присвячується 90-річчю від дня народження професора В. І. Добоша. Випуск 19. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – С. 17 – 21.
3. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (32). – Ужгород, 2014. – С. 8 – 12.
4. Вегеш А. Символічні назви героїв у романі «Криничар» Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Випуск 20. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2015. – С. 23 – 28.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Дочинець М. І. Горянин. Води господніх русел. Роман / М. І. Дочинець. – Мукачєво: Карпатська вежа, 2013. – 311 с.
7. Дочинець М. І. Синій зошит. Аркуші днів світлящих / М. І. Дочинець. – Мукачєво: Карпатська вежа, 2015. – 184 с.
8. Кондратьєва Т. Н. Метаморфозы собственного имени: Опыт словаря / Т. Н. Кондратьєва. – Казань: КазГУ, 1983. – 110 с.
9. «На своєму березі...»: необов'язкові міркування про книгу Мирослава Дочинця «Горянин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2013/04/04/083207.html>
10. Олійник Євгенія. Письменник Мирослав Дочинець презентував нову книгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24463287.html>
11. Старий і Ріка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/Blogs/105547-Staryi-i-Rika>
12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская / [отв. ред. Реформатский А. А.]. – Москва: Наука, 1973. – 366 с.
13. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.

*Анастасія Вегеш*

**ОСОБЕННОСТИ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИТЕРАТУРНЫХ ГЕРОЕВ В РОМАНЕ  
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ГОРЯНИН»**

**Аннотация.** В статье исследованы литературно-художественные антропонимы и литературно-художественный гидроним романа «Горянин. Воды господних русел» Мирослава Дочинца. Подается описание литературных онимов, которые выполняют символическую функцию, раскрывается их информационный заряд; исследуется роль концепта-символа *река, вода*.

**Ключевые слова:** концепт-символ река, литературно-художественный антропоним, литературно-художественный гидроним, литературно-художественный зооним, символическая функция, характеристический потенциал.

*Vehesh Anastasia*

**FEATURES OF THE NAMES OF LITERARY CHARACTERS IN THE NOVEL “HIGHLANDER”  
BY MYROSLAV DOCHYNETS**

**Resume.** The article researches the proper names of the literary heroes and literary hydronyms in the novel “Highlander. Waters of the Lord’s channels” by Myroslav Dochynets. The article also gives a description of literary onyms, which perform a symbolic function, discloses their informational charge; it also researches the concept-symbol *river, water*.

**Key words:** concept-symbol river, proper name of the literary hero, literary hydronym, literary zoonym, symbolic function, characteristic potential.

*Стаття надійшла до редакції 26.05.2016 р.*

*Вегеш Анастасія Іванівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».